

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В ХОДІ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ АКТІВ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

ЛОМАКІНА Олена Анатоліївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Николаїв

В статті досліджуються проблеми та особливості реалізації принципу змагальності в ході перегляду судових актів господарських судів в апеляційному порядку. Автор аналізує право повної апеляції та обмеження прав суду апеляційної інстанції тільки рамками жалоби, складаючи права на доповнення справи новими доказами та ін. По результатам аналізу вказаних повноважень внесено пропозицію по удосконаленню діючого господарсько-процесуального законодавства України.

Ключові слова: господарський суд, господарське судочинство, принцип змагальності, перегляд судового акта в апеляційному порядку.

У суді апеляційної інстанції, як і в суді першої інстанції, діють, власне кажучи, усі принципи господарського судочинства. У тому числі, згідно з частиною першою статті 43, судочинство в господарських судах здійснюється на засадах змагальності. І хоча інші принципи також мають велике значення для здійснення правосуддя в господарських судах апеляційної інстанції, проте, на нашу думку, особливу увагу слід звернути саме на принцип змагальності та особливості його реалізації при перегляді судових актів в апеляційному порядку.

Тому метою даної статті є дослідження особливостей реалізації принципу змагальності в ході перегляду судових актів господарських судів в апеляційному порядку для розроблення пропозицій з удосконалення

господарсько-процесуального законодавства з питань перегляду судових актів в апеляційному порядку.

Раніше означеної проблеми у свої дослідженнях торкалися такі відомі дослідники, як М.К. Треушніков, В.М. Шерстюк, В.В. Комаров. Однак судова реформа 2010 року, спрямована на підвищення ефективності судочинства, виявила нові напрямки дослідження порушеного питання.

Як правильно відзначає В.Шерстюк, змагальність по суті є становим хребтом будь-якого процесу, у тому числі і господарського. Змагальність у господарському суді істотно впливає на весь процес формування і дослідження фактичного матеріалу, необхідного для вирішення справ, що надсилаються до суду, визначає дії сторін та інших учасників процесу по збиранню і дослідженню доказів, послідовність здійснення цих дій та їхні правові наслідки, роль суду в даному процесі [1, с. 31].

Вітчизняний законодавець послідовно зобов'язує органи правосуддя здійснювати судову діяльність на умовах змагальності учасників процесу. Таким чином, гарантоване статтею 55 Конституції України право на судовий захист припускає не лише можливість звернення зацікавленої особи до відповідної судової установи, але і примушує її до активної участі в підтвердженні своїх вимог. Залучений до суду відповідач також повинен докласти зусиль до свого захисту. Недотримання цього обов'язку може спричинити запер-

чення судом його позиції та задоволення позову.

В той же час, використовуючи термін «змагальність», законодавство не розкриває його зміст. ГПК України вказує на правовий статус учасників справи і закріплює їх рівноправність. Аналогічно звучить і стаття 17 прийнятого Верховною Радою України за основу проекту Кодексу судової влади України [2]. Проте самої по собі констатації існування змагальної форми процесу, рівних прав сторін у поданні перед судом доказів, їх дослідженні і оцінці недостатньо.

У теоретичних джерелах з теорії процесу принцип змагальності визначається як процесуальна активність сторін, спрямована на встановлення істини у справі, а також обов'язок сторін повідомляти відомості про юридичні факти, що мають значення для справи, і представляти необхідні докази, що підтримують вимоги або заперечення, відстоюючи в судовому спорі свою правоту. Висловлювалася і радикальна думка, що заперечує існування досліджуваного принципу як провідної ідеї судочинства [3, с. 154-156].

Змагальні дії сторін спрямовані на встановлення фактів, що мали місце, з урахуванням розробленої у справі правової позиції [4, с. 11].

Отже, прагнення учасника процесу переконати орган правосуддя в істинності своїх вимог або заперечень має свої особливості. Спрямовуючи зусилля на відновлення порушеного права або інтересу, що охороняється, сторона зобов'язана довести достовірні факти, необхідні і достатні для переконання суду в правдивості саме її тверджень, а не всіх обставин, що стосуються предмету спору. Цей висновок прямо підтверджується статтею 33 ГПК України. Жодного обов'язку сторони або її представника надати суду всі обставини спору, зокрема небажані для сприятливого завершення процесу, учасник справи не несе. Протилежна думка не відповідає змісту і сенсу чинного законодавства і, навпаки, зменшує змагальність, оскільки зобов'язує сторону доводити перед судом вишукувані факти на користь свого процесуального противника.

З вищевказаного виходить, що принцип встановлення істини у справі має свої

особливості, не властиві, наприклад, кримінальному судочинству (стаття 22 Кримінально-процесуального кодексу України), що зобов'язує досліджувати всі істотні для справи обставини. Господарський спір підлягає вирішенню в межах заявлених позовних вимог і представлених учасниками процесу доказів.

Більш того, сторона у справі не несе тягаря повідомлення суду несприятливих для себе фактів, має право їх не визнавати і спростовувати.

Відповідач може, не вникаючи в суть матеріально-правових відносин, обґрунтувати заперечення проти позову виключно процесуальними доводами. З іншого боку, він має право визнати фактичні обставини, що обґрунтовують вимоги, але заперечувати їх правомірність, зважаючи на закінчення строку позовної давності. Нарешті, визнавши обставини, що обґрунтовують вимоги в запропонованому позивачем вигляді, відповідач може спростувати правову оцінку спірного правовідношення, отже, і позов в цілому.

Це ж стосується перегляду справи в апеляційному порядку. Колегія суддів має право переглянути рішення в тій частині, яка оскаржується, а нові докази приймаються тільки у випадку, якщо сторона доведе, що не мала можливості подати їх при розгляді справи у першій інстанції.

При цьому законодавець дотепер не з'ясував свою позицію щодо правил доказування в суді апеляційної інстанції. Різні проекти Господарського (комерційного) процесуального кодексу по-різному закріплюють цю складову розгляду справи апеляційним господарським судом. Так, пропонується обставини (факти), встановлені під час розгляду справи судом першої інстанції, не перевіряти апеляційній інстанції, якщо вони не заперечуються в апеляційній скарзі. Господарський суд апеляційної інстанції має право встановлювати нові обставини (факти) лише за заявою сторін у випадку, якщо сторони заявили про них під час судового розгляду у суді першої інстанції, але вони були залишені судом поза увагою або у їх перевірці судом відмовлено.

У контексті аналізованої статті 267-1 проекту звертає на себе увагу наявна супе-

речність, яка полягає в тому, що нові обставини можуть бути встановлені апеляційним господарським судом тільки на підставі заяви сторони. Водночас, нові докази на підтвердження заперечень протилежної сторони мають прийматися апеляційним судом без обмежень [5, с. 257]. Виникає питання: як бути апеляційному суду в тому випадку, якщо він виявить нові обставини у прийнятих ним додаткових доказах, а про встановлення цих обставин не буде заяви сторони?

Неправильною з точки зору автора представляється і відсутність права апеляційного суду перевіряти ті факти, які в скарзі не заперечуються. Адже цілком можливий випадок, коли факти, які заперечуються, ґрунтуються на обставинах та фактах, які не заперечуються сторонами у скарзі. Але суддя не має право їх перевірити та переоцінити, що видається нелогічним.

У зв'язку з цим пропонується більш важено та несуперечливо встановити повноваження господарського суду в ході розгляду справи. Нам здається, що доречнішим було б надати право апеляційному господарському суду встановлювати факти, якщо без цього не може бути прийняте рішення у справі. Адже основна мета перегляду – прийняття законного та обґрунтованого рішення у справі.

Принцип змагальності є не стільки правом учасника доводити свою правоту, представляючи свої думки і доводячи перед судом їх переконливість, скільки:

- 1) правом кожної сторони оспорювати будь-яке твердження свого процесуального противника;
- 2) обов'язком сторін завчасно подавати суду свої докази для забезпечення права інших учасників їх спростовувати;
- 3) заборонаю суду вирішувати справу при відсутності сторони, на яку буде поширена законна сила судового рішення;
- 4) заборонаю суду використовувати в рішенні докази, що не використовувалися сторонами для підтвердження перед судом своєї правової позиції;
- 5) заборонаю суду посилалися в рішенні на докази однієї зі сторін, невідомі процесуальному противнику, позбавленому, таким чином, можливості їх оспорити;

б) правом сторони, відсутньої при здійсненні будь-якої вчиненої судом процесуальної дії, оскаржити її результати.

Саме так визначають досліджуваний принцип статті 14-17 ЦПК Франції [6, с. 37-38].

Відсутність одного з компонентів змагальності усуває даний принцип в цілому.

Неважко помітити, що вищевикладені правила не формалізовані в процесуальному законодавстві як складові змагальних засад. Проте подібні фрагментарні нормативні формулювання існують [4, с. 11]. Наприклад, статті 43, 33, 38 ГПК України зобов'язують сторону надати докази, що є у неї.

Визначивши, що в апеляційному провадженні допускається можливість надання сторонами нових доказів, необхідно з'ясувати, коли й у якій формі (усній чи письмовій) це можна зробити. Оскільки розгляд справи відбувається з початку, то подання нових доказів, крім зазначених в апеляційній скарзі, можливе в будь-якій частині судового розгляду до моменту винесення рішення.

Підставою для задоволення вимоги про доповнення господарської справи новими доказами може бути те, що:

- а) докази існували в момент розгляду справи в суді першої інстанції, але особа, яка їх надає, не знала і не могла знати про їхнє існування;
- б) докази існували на момент розгляду справи в суді першої інстанції, і особа, яка їх надає, знала про це, але з не залежних від неї причин не могла подати їх суду;
- в) додаткові докази з'явилися після ухвалення рішення судом першої інстанції;
- г) суд першої інстанції помилково виключив із судового розгляду представлені особою докази, що могли мати значення для результату справи;
- д) суд першої інстанції необґрунтовано відмовив особі в дослідженні доказів, що могли мати значення для результату справи (необґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання про проведення експертизи, про витребування доказів тощо) [7, с. 94-95].

Важливе значення для дослідження змагальності має і вирішення питання про

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються проблеми та особливості реалізації принципу змагальності в ході перегляду судових актів господарських судів в апеляційному порядку. Автор аналізує право повної апеляції та обмеження прав суду апеляційної інстанції лише межами скарги, складові права на доповнення справи новими доказами та ін. За підсумками аналізу вказаних повноважень внесено пропозиції щодо удосконалення чинного господарсько-процесуального законодавства України.

SUMMARY

The article is investigating the problems and peculiarities of the realization of the adversarial principle while reviewing the judicial acts of the Commercial Courts in appeal. The author is analyzing the right of full appeal and limitations of the rights of the Court of Appeals only by the means of complaint, components of the right to add new evidence to the case, etc. For the analysis of the specified powers the proposals connected with the improvement of the current economic and procedural law of Ukraine have been made.

вплив даного принципу на розгляд справи за відсутності однієї зі сторін. Деякому відновленню засад змагальності служить обов'язок суду направити відсутній стороні копію рішення (стаття 87 ГПК України). Це ж стосується і копії апеляційної скарги та постанови апеляційного суду за підсумками розгляду справи в апеляційному порядку (стаття 105 ГПК України).

Таким чином, дія принципу змагальності в апеляційній інстанції має певну специфіку. Відповідно до пункту 1 статті 101 ГПК України додаткові докази приймаються господарським судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їхнього надання в суд першої інстанції з причин, що не залежать від нього.

Література

1. Арбитражный процесс: учебник / Под ред. М.К. Треушникова, В.М. Шерстюка. – М.: Городец, 2001. – 644 с.
2. Великий судовий кодекс України: Проект Закону України зареєстрований народними депутатами М.Катеринчуком,

В.Стретовичем, В.Шандрою за № 3338 від 04.04.2003 року [Електронний ресурс] // ЛІ-ГАБізнесІнформ, 2012.

3. Проблемы науки гражданского процессуального права / Под ред. В. Комарова. – Х.: Право, 2002. – 440 с.

4. Солдатенко А. Состязательность в гражданском процессе / А. Солдатенко // Юридическая практика. – 2005. – 1 нояб. (№ 44). – С. 11-12.

5. Білецька Л.М. Проблеми вдосконалення доказування в суді апеляційної інстанції / Л.М. Білецька // Вдосконалення судоустрою та господарського судочинства: проблеми і перспективи: наук.-практ. конф., 12-13 квіт. 2006 р. – Донецьк, 2006. – С. 256-261.

6. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции: пер. с фр. В. Захватаев. – К.: Истина, 2004. – 540 с.

7. Шерстюк В.М. Комментарий к постановлениям Пленума Высшего арбитражного суда Российской Федерации «По вопросам арбитражного процессуального права» / В.М. Шерстюк. – М.: Справа, 2001. – 386 с.